

УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ
ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ
ДС/ВМ 05/4-02 бр.946/1-ХV/ I З
1.6.2017. године

ВЕЋЕ НАУЧНИХ ОБЛАСТИ
ДРУШТВЕНО-ХУМАНИСТИЧКИХ НАУКА

Наставно-научно веће Филозофског факултета у Београду на својој XI редовној седници, одржаној 1.6.2017. године – на основу чл. 231. став 1. алинеја 15. и 16. и члана 278. Статута Факултета, прихватило је Извештај Комисије за докторске студије с предлогом теме за докторску дисертацију: О ОПРАВДАНОСТИ ДИСТИНКЦИЈЕ ИЗМЕЂУ ПОЈМОВА ПОЗИТИВНЕ И НЕГАТИВНЕ СЛОБОДЕ, докторанда Вишње Станчић.

За ментора је одређен проф. др Иван Младеновић.

Доставити:

1x Универзитету у Београду
1x Стручном сараднику за
докторске дисертације
1x Шефу Одсека за правне послове
1x Архиви

ПРЕДСЕДНИК ВЕЋА

Проф. др Данијел Синани

Факултет <u>Филозофски</u>	УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ Веће научних области друштвено-хуманистичких наука _____ (Назив већа научних области коме се захтев упућује)
04/1-2 бр. 6/267	
(број захтева)	
1.06.2017.	
(датум)	

ЗАХТЕВ
за давање сагласности на предлог теме докторске дисертације

Молимо да, сходно члану 46. ст. 5. тач. 3. Статута Универзитета у Београду («Гласник Универзитета», бр. 131/06), дате сагласност на предлог теме докторске дисертације:

О оправданости дистинкције између појмова позитивне и негативне слободе

(пун назив предложене теме докторске дисертације)

НАУЧНА ОБЛАСТ Филозофија

ПОДАЦИ О КАНДИДАТУ:

Име, име једног од родитеља и презиме кандидата:

Вишња Иван Станчић

Назив и седиште факултета на коме је стекао високо образовање: Филозофски факултет
Универзитета у Београду

Година дипломирања: 2008.

Назив мастер рада кандидата: _____

Назив факултета на коме је мастер рад одбрањена:

Година одбране мастер рада:

Обавештавамо вас да је Наставно-научно веће

на седници одржаној 1.06.2017.

размотрило предложену тему и закључило да је тема подобна за израду докторске дисертације.

	В.Д.ДЕКАНА
	<u>Проф. др Данијел Синани</u>

ПОДАЦИ О МЕНТОРУ

за кандидата Вишња Станчић

Име и презиме ментора: Иван Младеновић

Звање: Ванредни професор

Списак радова који квалификују ментора за вођење докторске дисертације:

1. Mladenović, Ivan, „Deliberative Democracy and the Epistemology of Disagreement“, *Filozofski godišnjak*, God. 27, br. 27, 2014, ISSN 0353-3891, str. 55-65.
2. Mladenović, Ivan, „Smisao i značaj deliberacije u teoriji demokratije“, *Filozofija i društvo* 1/2012, ISSN 0353-5738, str. 172–186.
3. Mladenović, Ivan, „Deliberativno rešenje za problem društvenog izbora“, *Filozofija i društvo* 1/2011, ISSN 0353-5738, str. 123–142.
4. Mladenović, Ivan, „Izbeljivanje preferencija: Zašto deliberativna procedura treba da obuhvati preferencije kojima se izražavaju lični interesi“, *Filozofija i društvo* 3/2011, ISSN 0353-5738, str. 71–93.
5. Mladenović, Ivan, „Ekonomska teorija demokratije i racionalni glasač“, *Filozofija i društvo* 2/2009, ISSN 0353-5738, str. 177–202.

Заокружити одговарајућу опцију (А, Б, В или Г):

А) У случају менторства дисертације на докторским студијама у групацији техничко-технолошких, природно-математичких и медицинских наука ментор треба да има најмање три рада са SCI, SSCI, AHCI или SCIE листе, као и Math-Net.Ru листе.

Б) У случају менторства дисертације на докторским студијама у групацији друштвено-хуманистичких наука ментор треба да има најмање три рада са релевантне листе научних часописа (Релевантна листа научних часописа обухвата SCI, SSCI, AHCI и SCIE листе, као и ERIH листу, листу часописа које је Министарство за науку класификовало као M24 и додатну листу часописа коју ће, на предлог универзитета, донети Национални савет за високо образовање. Посебно се вреднују и монографије које Министарство науке класификује као M11, M12, M13, M14, M41 и M51.)

В) У случају израде докторске дисертације према ранијим прописима за кандидате који су стекли академски назив магистра наука ментор треба да има пет радова (референци) које га, по оцени Већа научних области, квалификују за ментора односне дисертације.

Г) У случају да у ужој научној области нема квалификованих наставника, приложити одлуку Већа докторских студија о именовању редовног професора за ментора.

В. Д. ДЕКАНА ФАКУЛТЕТА

Датум _____

М.П.

проф. др Данијел Синани

ODELJENJE ZA FILOZOFIJU
FILOZOFSKI FAKULTET
UNIVERZITET U BEOGRADU

OBRAZLOŽENJE PREDLOGA TEME DOKTORSKE DISERTACIJE

**O opravdanosti distinkcije između pojmova pozitivne i negativne
slobode**

Kandidat:
Višnja Stančić (OF 10-15)

Mentor:
Prof. dr Ivan Mladenović

Beograd, Februar 2017.

O opravdanosti distinkcije između pojmova pozitivne i negativne slobode

1. Predmet i cilj istraživanja

Od antičkog doba, pa sve do danas, pitanje slobode ne prestaje da zaokuplja sve one koji se bave društvenom teorijom, kao i one koji žele da dokuče i odrede ljudsku prirodu, odnosno pojam čoveka. Pitanje slobode takođe je povezano sa pitanjem odnosa između pojedinca i države. Jasno je da ovde nije reč o čisto akademskom pitanju: ideja slobode oduvek je igrala ključnu ulogu ne samo u političkoj teoriji, nego i u političkoj praksi- mnogi ideološki pokreti i sukobi vodjeni su pod parolom oslobađanja pojedinca, nacije, klase ili čovečanstva. Ovaj pojam relevantan je, dakle, kako na planu *vita contemplativa*, tako i na planu *vita activa*.

Upravo zbog ovakvog karaktera reči 'sloboda', potrebno je precizno odrediti značenje tog pojma. Postavlja se, međutim, pitanje da li je moguća neutralna analiza i definicija pojma slobode, ili ona nužno sadrži normativnu dimenziju? Ovo je jedno od važnih pitanja kojim ćemo se baviti u istraživanju. Predmet našeg istraživanja biće, najpre, razmatranje Berlinove (Isaiah Berlin) analize pozitivnog i negativnog shvatanja slobode, kako na istorijskom, tako i na konceptualnom planu. Nastojaćemo da pružimo razloge na osnovu kojih se Berlinova distinkcija između pojma pozitivne i negativne slobode može smatrati opravdanom, što dalje implicira shvatanje po kome su ova dva pojma logički nezavisna. Da bismo ovo pokazali, analiziraćemo alternativna gledišta koja dovode u pitanje opravdanost same distinkcije.

U vezi sa ovim problemom, bavićemo se, zatim, razmatranjem suprotstavljenih pozicija metodološkog individualizma i kolektivizma. Da bismo definisali pojam slobode, najpre treba odgovoriti na pitanje o tome kako uopšte ispravno koncipirati pitanje o slobodi. Da li ona predstavlja isključivo individualnu kategoriju ili možemo govoriti o slobodi nekog kolektivnog subjekta?

U istraživanju ćemo pokazati zašto je bitno razlikovati pojmove pozitivne i negativne slobode, kao i ne poistovećivati slobodu sa uslovima slobode, niti sa drugim vrednostima, poput pravde, jednakosti, sreće...Kao što Berlin navodi: „Treba biti oprezan i ne nazivati svaku željenu promenu čovekovog položaja povećanjem slobode, jer bi ta reč mogla postati odveć neprecizna i široka, a time i nekorisna.”¹ Ovde se ne radi samo o teorijskoj grešci: oni koji smatraju da

¹ Berlin, Isaija (1992), *Četiri ogleda o slobodi*, Beograd: Filip Višnjić, str. 246.

„ljudska sloboda ne vredi mnogo ako ne postoje neophodni uslovi za njeno korišćenje ili ako nisu zadovoljene druge ljudske težnje, (...) skloni su da joj odreknu pravo da se nazove slobodom, da je odbace zbog nečeg što smatraju vrednijim i, najzad, da zaborave kako bez nje ljudski život- i društveni i pojedinačni- gubi svoj smisao.”²

Berlinovo opravdanje slobode, možemo zaključiti, zasniva se na određenom shvatanju ljudske prirode, po kome sloboda izbora predstavlja nužan sastojak ljudskosti. Ovakvo shvatanje ljudske prirode možemo okarakterisati kao individualističko, nasuprot tradicionalnom organicističkom shvatanju. U tom kontekstu, analiziraćemo razloge na osnovu kojih Berlin daje primat negativnoj slobodi- kao bazičnom značenju slobode: „Sloboda u svom osnovnom značenju jeste sloboda od lanaca, od tamnice, od robovanja drugima. Sve ostalo je proširivanje ovog značenja ili metafora.”³ Pokazaćemo da pojam negativne slobode pripada liberalnoj tradiciji. Ukoliko se sloboda odredi kao odsustvo prepreka, ostaje predmet debate o tome šta predstavlja ograničenje slobode, odnosno kako definisati granice individualne slobode.

Pitanje koje se nadovezuje na problem slobode jeste pitanje vrednosnog pluralizma i monizma. Predmet našeg istraživanja biće takođe analiza ovih koncepcija, kao i njihovih implikacija. Jedan od ciljeva našeg istraživanja biće da pokažemo da pojam negativne slobode implicira pluralističku koncepciju. Takođe ćemo pokazati da se monistička koncepcija zasniva na metafizičkoj pretpostavci o postojanju *summum bonum*, kao i na racionalističkoj pretpostavci o usklađenosti svih vrednosti. Kako, međutim, nemamo, niti možemo imati, apriorno znanje o postojanju jedne najviše vrednosti, kao i o međusobnom skladu svih vrednosti, pluralistička koncepcija se pokazuje kao teorijski legitimnija. Dakle, složićemo se sa Berlinovim stavom da nijedna vrednost nije apsolutna, već da je inherentno obeležje čovekovog položaja breme slobode, odnosno biranje između vrednosti.

² *Ibid.*, str. 64.

³ *Ibid.*, str. 61.

2. Osnovne hipoteze

Ukoliko je značenje negativne slobode sadržano u odgovoru na pitanje: „Koliko se vlast meša u moj život?“, a značenje pozitivne u odgovoru na pitanje: „Ko mnome vlada?“, pokazuje se da se radi o dva logički nezavisna pojma slobode. Dakle, ukoliko se negativna sloboda odnosi na *područje* kontrole, a pozitivna na *izvor* kontrole, jedna od naših osnovnih hipoteza sastojaće se u stavu da je pravljenje distinkcije između pojmova pozitivne i negativne slobode opravdano, kako na konceptualnom, tako i na istorijskom planu. Ukoliko, dakle, pođemo od pretpostavke o opravdanosti distinkcije između ova dva pojma slobode (i negativnu slobodu odredimo kao želju za slobodnim područjem delovanja, a pozitivnu kao želju da sam upravljam svojim životom), pokazuje se da ove dve vrste slobode mogu doći u sukob: individualna sloboda u tom smislu nije- ili barem nije logički- povezana sa demokratijom ili samoupravom.

Na osnovu analize pojmova pozitivne i negativne slobode, navešćemo razloge u prilog tezi da negativna sloboda implicira vrednosni pluralizam. Nasuprot tome, nastojaćemo da pokažemo da u osnovi svakog pozitivnog koncepta slobode leži racionalistička metafizika-stanovište po kome postoji samo jedan ispravan odgovor na pitanje o tome kako ljudi treba da žive, odnosno koji je najbolji način društvene organizacije, pa se tako pokazuje da pozitivni pojam slobode implicira monizam. Na osnovu konceptualne analize pojma pozitivne slobode, navešćemo razloge u prilog tezi da se u osnovi svakog pozitivnog koncepta slobode nalazi specifično shvatanje ljudske prirode i da, shodno tome, ostvarenje slobode predstavlja realizaciju te suštine.

Na osnovu konceptualne i normativne analize pojmova vrednosni pluralizam i liberalizam, navešćemo razloge u prilog tezi da se liberalizam zasniva na pluralizmu i, konsekventno, na zahtevu za slobodom izbora. U tom smislu, liberalne institucije bivaju opravdane na osnovu toga što jedino one garantuju diverzitet vrednosti i slobodu izbora.

Napokon, jedna od naših osnovnih hipoteza biće da pokažemo da je pozicija metodološkog individualizma jedini teorijski i metodološki legitiman pristup problemu slobode. U nekim ideološkim pokretima dolazilo je do iskrivljavanja značenja pozitivne slobode, pa su bili vođeni pod parolom oslobađanja nacije, klase ili čovečanstva. Životi pojedinaca bili su žrtvovani zarad tzv. oslobađanja zamišljenog kolektiva. Ako se sloboda pozicionira na kolektivnom planu, nameće se pitanje- kakva je sudbina slobode pojedinca? Uostalom, postoje

teorijske teškoće u vezi sa definisanjem konkretnog kolektiviteta: pri određivanju ontoloških i epistemoloških svojstava takvog entiteta, kao i načina na koji postoji kolektivni subjekt, na osnovu čega deluje opravdano osporavanje metodološkog kolektivizma.

3. Struktura rada

Rad će biti podeljen na sledeća poglavlja:

- 1. Uvod**
- 2. Berlinovo razlikovanje između dva pojma slobode**
 - 2.1. Pojam negativne slobode
 - 2.2. Pojam pozitivne slobode
- 3. Kritike negativne slobode**
 - 3.1. Mkalumova kritika Berlina: Jedan pojam slobode
 - 3.2. Tejlorova kritika negativne slobode
 - 3.3. Grejeva kritika negativne slobode
 - 3.4. Skinner o trećem pojmu slobode
- 4. Odbrane pozitivne slobode**
 - 4.1. Grinova 'moralizacija' slobode
 - 4.2. Sviftov pojam autonomije
- 5. Vrednosni pluralizam**
 - 5.1. Kritika vrednosnog pluralizma
 - 5.2. Odnos između pluralizma i liberalizma
- 6. Odnos liberalizma i demokratije u svetlu distinkcije između pozitivne i negativne slobode**
 - 6.1. Berlin o odnosu između slobode i demokratije
 - 6.2. Dva pojma slobode i pitanje demokratije
- 7. Zaključak**

4. Opis sadržaja poglavlja

1. Uvod

U uvodnom delu rada ćemo definisati predmet i cilj istraživanja. Takođe ćemo se baviti pitanjem zašto je važno precizno odrediti značenje pojma 'sloboda'.

2. Berlinovo razlikovanje između dva pojma slobode

Berlin je smatrao da je potrebno, odnosno neophodno, odrediti značenje termina *sloboda*, i to ne samo iz teorijskih razloga: ideja slobode predstavlja jednu od najčešće eksploatisanih i ujedno najzloupotrebljenijih u istoriji kako društvene misli, tako i političke prakse. Reč *sloboda* tokom istorije menjala je svoje značenje i bivala prisvajana od strane najrazličitijih autora, teorija i ideologija: brojni tirani i drugi neprijatelji slobode pozivali su se upravo na ovu vrednost kao svoj *legitimacijski titulus*. Berlin je, između ostalog, i ovo imao na umu kada je želeo da razjasni pojmove pozitivne i negativne slobode, kao i razloge, ali i značajne posledice brkanja ovih termina. Britanski filozof Adam Svift (Adam Swift) Berlinov esej „Dva shvatanja slobode” („Two Concepts of Liberty”) naziva najuticajnijim esejem savremene političke filozofije.⁴ Berlinovo razlikovanje dva pojma slobode, svakako, i danas predstavlja predmet filozofskih i politikoloških rasprava.

2.1. Pojam negativne slobode

Berlin analizira pojmove pozitivne i negativne slobode sa ciljem da utvrdi distinkciju među njima, odnosno da ih prikaže kao logički nezavisne pojmove. Pored ovog konceptualnog plana, Berlin se ovim pojmovima bavi i kao istoričar ideja, nastojeći da prikaže kako su se tokom istorije političkih teorija, kao i političke prakse, izdvojila dva različita shvatanja slobode. Dakle,

⁴ Svift, Adam (2008), *Politička filozofija*, Beograd: CLIO, str. 65.

Berlinov cilj je da pokaže da su pojmovi pozitivne i negativne slobode dva različita pojma, kako na istorijskom, tako i na konceptualnom planu. Pojmovi pozitivne i negativne slobode mogu naizgled delovati kao „negativan i pozitivan način da se kaže ista stvar.”⁵ Berlin, međutim, napominje da se radi o različitim, potencijalno čak suprotstavljenim ciljevima života, i nastoji da pokaže u čemu se sastoji ova relevantna distinkcija. Značenje negativne slobode sadržano je u odgovoru na pitanje: „Koliko se vlast meša u moj život?” Kada je reč o pozitivnoj slobodi pitanje glasi: „Ko mnome vlada?” „Dva pitanja su očigledno različita, iako se odgovori na njih mogu delimično poklopiti”⁶, ističe Berlin. Iako se mogu delimično poklopiti, odgovori na ova pitanja logički se razlikuju, i upravo je u toj razlici sadržana suprotnost između pozitivne i negativne slobode. Dakle, u prvom slučaju radi se o *području*, a u drugom o *izvoru* kontrole.

Negativna sloboda, dakle, predstavlja područje individualne slobode koje se nalazi van uplitanja i kontrole vlasti, područje u kom pojedinac slobodno bira i sledi svoje ciljeve. Pitanje individualne slobode odnosi se na pitanje granica koje nijedna svetovna, niti duhovna vlast ne bi trebalo da prekorači. U tom smislu, pitanje od ključnog značaja predstavlja određivanje tih granica, odnosno definisanje onoga što predstavlja ograničenje slobode. Jedna od važnih implikacija ovakvog shvatanja slobode jeste razdvajanje privatne i javne sfere. Takođe je bitno naglasiti da, kad je reč o pozitivnom shvatanju slobode, ne postoji distinkcija između privatne i javne sfere, kao što će se pokazati u daljem istraživanju.

Na osnovu ovih stavova negativna sloboda se može odrediti kao *sloboda od* i predstavlja „nemešanje u područje koje je definisano pomičnom, ali uvek raspoznatljivom granicom.”⁷ Potrebno je, naglašava Berlin, da sačuvamo bar minimalno područje negativne slobode, ukoliko ne želimo da poreknemo sopstvenu prirodu: „O biću koje drugi sprečavaju da učini makar nešto po svome ne može se uopšte govoriti sa stanovišta morala; ono ne može ni zakonski ni etički biti smatrano ljudskim bićem, iako bi možda fiziolog, biolog pa čak i psiholog bili skloni da ga svrstaju u ljudski rod.”⁸ Mil (John Stuart Mill) koji predstavlja, zajedno sa Tokvilom (Alexis de Tocqueville) čiji je bio savremenik, jednog od najvatrenijih zastupnika negativne slobode, proklamovao je *načelo samozaštite*, kao ono pomoću kog se utvrđuju granice nepovredivosti

⁵ Berlin, Isaija (1992), *Četiri ogleda o slobodi*, Beograd: Filip Višnjić, str. 215.

⁶ *Ibid.*, str. 204.

⁷ *Ibid.*, str. 210.

⁸ *Ibid.*, str. 248.

individue: „Jedina svrha radi koje se vlast može punopravno vršiti nad ma kojim članom civilizovane zajednice, protiv njegove volje, jeste da se spreči nanošenje štete drugima.”⁹ Dakle, pojedinac je zaštićen od bilo kakvog mešanja državne vlasti sve dok njegovo delanje ne nanosi štetu drugima: on je slobodan u privatnim mišljenjima i osećanjima, uživa slobodu govora i udruživanja sa drugim pojedincima, kao i slobodu da sledi vlastiti stil života.

Berlin u svom razmatranju istorije ideje slobode navodi zastupnike kako negativnog, tako i pozitivnog pojma slobode, kako bi ukazao na postojanje dva različita shvatanja slobode koja su se javljala u okviru istorije političkih teorija. U tom smislu, navodi Hobsovo određenje slobode: „Slobodan čovek je onaj koga niko ne ometa da učini ono što želi”¹⁰, koje možemo okarakterisati kao negativno shvatanje slobode. Berlin dalje navodi Loka (John Locke), Mila i Konstana (Benjamin Constant) i Tokvila, kao autore koji su se zalagali za postojanje područja individualne slobode u koje se država ne bi uplitala: „(...)Jedan deo ljudske egzistencije mora ostati nezavisan od sfere društvene kontrole. Ma kako ta sfera bila mala, prekoračivanje njenih granica značilo bi despotizam.”¹¹ Za razliku od pomenutih autora koji su se zalagali za široko područje privatnog života, Hobsova teorija podrazumeva suženije područje individualne slobode.¹² Berlin takođe navodi Milovo negativno shvatanje slobode: „Jedina sloboda koja zaslužuje to ime jeste sloboda da težimo sopstvenoj dobrobiti na svoj način.”¹³ Konstanove granice nepovredivosti individue obuhvataju pravo na svojinu, kao i slobodu mišljenja, govora i veroispovesti.

Na osnovu iznetih razmatranja možemo zaključiti da je poreklo negativnog značenja slobode vezano za nastanak klasične liberalne tradicije (ukoliko izuzmemo Hobsovu teoriju koju ne možemo okarakterisati kao liberalnu). Dve glavne sfere oslobađanja od države (koje je liberalizam doneo sa sobom) bile su sfera religije i duhovnosti uopšte, i ekonomska sfera. Tek u vreme renesanse i reformacije sfera privatnosti postaje neprikosnoven, odnosno možemo uslovno reći da dolazi do pobede individualizma nad klasičnim ograničističkim shvatanjem.¹⁴

⁹ Mil, Džon Stjuart (1988), *O slobodi*, , Beograd: Filip Višnjić, str. 43.

¹⁰ Berlin, Isaija (1992), *Četiri ogleda o slobodi*, Beograd: Filip Višnjić, str. 206.

¹¹ *Ibid.*, str. 209.

¹² *Ibid.*, str. 209.

¹³ *Ibid.*, str. 210.

¹⁴ *Ibid.*, str. 212.

Dakle, možemo zaključiti da pojam negativne slobode implicira individualističko shvatanje ljudske prirode.

2.2. Pojam pozitivne slobode

Pozitivna sloboda predstavlja želju pojedinca da bude svoj sopstveni gospodar: da bude razumno i delatno biće koje odlučuje i samo upravlja sobom. Shodno tome, pozitivnu slobodu možemo predstaviti kao autonomiju i samoostvarenje. U tom smislu, ovaj pojam može izgledati kao logički blizak pojmu negativne slobode. Kako bi ilustrovao da se ipak radi o suštinski različitim pojmovima, Berlin navodi Grinovo shvatanje pozitivne slobode: „Samo otklanjanje prinude, samo omogućavanje čoveku da čini ono što želi, ne znači po sebi doprinos istinskoj slobodi...ideal istinske slobode je najviši stepen moći za sve članove ljudskog društva da iskoriste maksimum svojih sposobnosti.”¹⁵ Ovde Berlin ukazuje na 'kobnu neodređenost' reči poput 'istinska sloboda' i 'maksimum sposobnosti'. Iako je, dakle, pozitivna sloboda imala plemenito i uzvišeno poreklo, vremenom se udaljila od svojih liberalnih početaka. U tom smislu, Berlin napominje kako su se ovi pojmovi „istorijski razvijali u različitim pravcima, i to ne uvek logički ispravnim koracima, sve dok se, na kraju, nisu neposredno sukobili.”¹⁶

Možemo reći da potencijalni sukob pozitivne i negativne slobode najviše proističe iz toga što je pojam pozitivne slobode podložen preobražavanju u svoju suprotnost. Naime, u početku bezazlena metafora “sam svoj gospodar” vremenom se pretvorila u načelo po kome postoje dva sopstva u čoveku: više koje vlada i niže kojim se vlada. Berlin ovde referira na Kantovo specifično shvatanje ustrojstva ličnosti, odnosno metafizičku pretpostavku o postojanju dva sopstva.¹⁷ To više sopstvo zatim biva poistovećeno sa razumom ili pravom i idealnom čovekovom prirodom, kome se suprotstavlja niže, empirijsko sopstvo: iracionalni nagoni, neobuzdane želje, “niža” priroda...

Pitanje koje se ovde nameće jeste: kako ovo načelo primeniti na društvo? Ukoliko se sa individualnog plana pređe na kolektivni, postavlja se pitanje viših i nižih elemenata u društvu,

¹⁵ *Ibid.*, str. 54.

¹⁶ *Ibid.*, str. 215.

¹⁷ *Ibid.*, str. 216.

odnosno onih koji su kompetentniji i onih koje treba usmeravati i voditi. Ovaj neprimetan prelazak sa pojedinca na društvo Berlin naziva kobnim prelazom i opsenarskim trikom. Tom prilikom grupa se posmatra kao ličnost, a takva analogija predstavlja organsku metaforu. Ukoliko, dakle, pozitivno shvatanje slobode primenimo na društvo, dobićemo situaciju u kojoj viši elementi u društvu -oni koji su racionalniji i obrazovaniji- imaju pravo da u procesu racionalizacije prinude njegove iracionalne delove. U osnovi ovakvog stava leži implicitna ili eksplicitna pretpostavka da kada se pokoravamo racionalnom čoveku, mi zapravo slušamo sebe, *razum* u nama, i sledimo našu *pravu* prirodu. Ovim argumentom koristi se svaki diktator, inkvizitor ili tiranin koji nastoji da pruži određeno moralno opravdanje za svoje vladanje. Pozitivno shvatanje slobode na taj način pretvara se u kobni izgovor za tiraniju, upozoravaju Konstan i Berlin. Dakle, ovde vidimo opasnost od korišćenja organskih metafora za opravdavanje prinude jednog čoveka nad drugim, kako bi se ispunio određeni cilj koji se predstavlja kao oslobađanje pojedinca (iako u stvari vodi upravo nečemu suprotnom).

Ako se prihvati ovakvo rezonovanje, svaka vlast može da zanemari stvarne želje ljudi ili društava i da ih ugnjetava i muči u ime njihovih *pravih sopstava*. Ovde moramo ukazati na paradoks koji se javlja na taj način: jedno je reći da neko zna šta je dobro za drugog, koji to nije u stanju da sagleda, i prinuditi ga na nešto zarad njegovog sopstvenog dobra; sasvim je druga stvar, međutim, reći da tu u stvari nema nikakve prinude, jer se radi o dobru čoveka, koji bi i sam tako postupio samo da je racionalniji i obrazovaniji. Opasnost i paradoks takvog načina razmišljanja odslikava Rusoova sintagma o „prisiljavanju da se bude slobodan.”¹⁸

U osnovi svakog pozitivnog koncepta slobode leži racionalistička metafizika- stanovište po kome postoji samo jedan ispravan odgovor na pitanje o tome kako ljudi treba da žive, odnosno koji je najbolji način društvene organizacije. Kako nam, međutim, nije dostupno, niti može biti, apriorno znanje o ljudskoj prirodi, nametanje bilo kakvog antropološkog modela ili određenog društvenog uređenja jeste teorijski nelegitimno. U tom smislu Berlin izlaže kritici Rusoa, optužujući ga kako je tokom Francuske revolucije svojim učenjem inspirisao potrebu za kolektivnim samousmeravanjem, što je i dovelo do Jakobinskog terora. Za Rusoa, napominje Berlin, sloboda ne znači individualnu slobodu pojedinca unutar određenog područja, nego

¹⁸ Swift, Adam (2008), *Politička filozofija*, Beograd: CLIO, str. 77.

participaciju svih u vlasti koja sme da se upliće u svako područje života.¹⁹ Suverenitet naroda, međutim, potencijalno može da ugrozi slobodu pojedinca, odnosno na taj način shvaćena pozitivna sloboda može da ugrozi negativnu slobodu.

Berlin izlaže kritici i Kanta, odnosno njegovu pretpostavku o tome da svi ljudi imaju jedan cilj, a to je racionalno samousmeravanje, pa je tako individualna sloboda poistovećena sa autoritetom razuma. Iako je Kant bio zagovornik autonomije na individualnom planu (i u tom smislu protivnik paternalizma), Berlin upozorava kako to ipak predstavlja tzv. zatvorenu koncepciju autonomije, odnosno takvu koncepciju po kojoj postoji jedna moralna istina. Ukoliko se ovakvo stanovište primeni na kolektivni plan, otvaraju se vrata vladavini stručnjaka. Kantov individualizam se tako na kolektivnom planu potencijalno preobražava u nešto blisko totalitarnoj doktrini, upozorava Berlin.²⁰

¹⁹ Berlin, Isaija (1992), *Četiri ogleda o slobodi*, Beograd: Filip Višnjić, str. 250.

²⁰ *Ibid.*, str. 238.

3. Kritike negativne slobode

U ovom delu istraživanja predstavimo, najpre, kritiku same distinkcije između pojmova pozitivne i negativne slobode, a zatim i kritike Berlinovog pojma negativne slobode. Takođe ćemo izložiti i odgovore na ove kritike i pokušati da opravdamo tezu o postojanju dva pojma slobode.

3.1. Mekalumova kritika Berlina: Jedan pojam slobode

Mekalumova (Gerald C. MacCallum) kritika odnosi se na samu Berlinovu distinkciju, odnosno dovodi u pitanje samo postojanje dva pojma slobode. Naime, Mekalum tvrdi da je pogrešno Berlinovo stanovište po kome postoje dva pojma slobode- pozitivni i negativni, odnosno stanovište po kome postoji suštinska razlika između 'slobode od' i 'slobode za'. Po Mekalumu postoji samo jedan pojam slobode koji je izražen trijadičnom formulom, odnosno predstavlja trijadičnu relaciju. Drugim rečima, svi smisleni iskazi o slobodi mogu se predstaviti na sledeći način: *x* je (nije) slobodno od *y* da čini (ne čini, postane, ne postane) *z*.²¹ Dakle, kada govorimo o slobodi, ona se uvek, eksplicitno ili implicitno, odnosi na subjekt slobode, prepreku, ograničenje ili uplitanje i, najzad, na svrhu ili cilj. Iz toga proizlazi da je, nasuprot Berlinovom shvatanju, svaka sloboda istovremeno 'sloboda od' i 'sloboda za', odnosno sadrži oba ova aspekta.

Jedan od najvažnijih ciljeva našeg istraživanja je da pokažemo da je ova Mekalumova kritika neuspešna, odnosno da je Berlinova distinkcija opravdana, drugim rečima- da postoje dva pojma slobode: pozitivni i negativni, koji se ne mogu svesti na jedan. Nastojaćemo, dakle, da pokažemo da 'sloboda od' ne mora nužno da bude i 'sloboda za'. Složićemo se sa Berlinovim zapažanjem da, kada je reč o negativnoj slobodi, ona ne zavisi od toga da li mi uopšte nešto želimo, jer se sastoji u odsustvu prepreka kako za naše stvarne, tako i za naše moguće izbore. Mi, dakle, ne moramo da znamo kako ćemo da iskoristimo svoju slobodu: „Čovek koji se bori protiv svojih lanaca ili narod koji se bori protiv porobljavanja ne mora svesno da stremlje nekom

²¹ MacCallum, Gerald (1967), "Negative and Positive Freedom", *The Philosophical Review*, Volume 76, Issue 3, str. 314.

određenom budućem stanju”.²² Ukoliko bi sloboda zavisila od zadovoljenja želja, odnosno ukoliko bismo negativnu slobodu definisali kao odsustvo prepreka da bi se zadovoljila određena želja, tada je, kao što napominje Berlin: „Suzbijanje želja podjednako delotvoran način da uvećam svoju slobodu kao što bi to bilo i njihovo zadovoljavanje.”²³ Kao ilustraciju svog stava Berlin navodi Rusoovu misao: „Spoznati svoje lance bolje je nego okititi ih cvećem.”²⁴ Stoičko shvatanje slobode, koje se sastoji u tome da se odrekemo onih želja koje ne možemo da ispunimo, bilo bi *eo ipso* kompatibilno sa političkim despotizmom. Berlin, međutim, upozorava da: „Duhovna sloboda, kao i moralna pobeda, mora se razlikovati od jednog osnovnijeg značenja slobode(...); u protivnom, postojala bi opasnost od zbrke u teoriji i opravdanja tlačenja u praksi, a sve u ime same slobode.”²⁵

U nastojanju da Berlinovu distinkciju prikažemo kao opravdanu, analiziraćemo takođe argument Čandrana Kukatasa (Chandran Kukathas) koji se odnosi na Mekalumov stav o postojanju samo jednog pojma slobode. Naime, Mekalumovo određenje slobode kao odsustvo prepreka, po Kukatasovom mišljenju moglo bi da se primeni samo na negativnu slobodu, ali nije primenjivo i na pojam pozitivne slobode. Ako negativnu slobodu odredimo na sledeći način: 'x je (nije) slobodno od y', onda se pozitivna sloboda suštinski odnosi, ne toliko na prisustvo ili odsustvo prepreka, koliko na pitanje 'šta je x'.²⁶ Dakle, pozitivna sloboda odnosi se na prirodu moralnog subjekta, odnosno na određeni pojam čoveka. Kao potvrdu svog stava, Kukatas navodi Marksovu teoriju pozitivne slobode. Prema Marksovom mišljenju, sloboda predstavlja ostvarenje ljudske suštine, odnosno prirode u određenom istorijskom trenutku, koji bi nastupio nakon trijumfa komunizma. Subjekt slobode, u ovom slučaju, ne bi bio pojedinac, već kolektivni entitet- čovečanstvo.

²² Berlin, Isaija (1992), *Četiri ogleda o slobodi*, Beograd: Filip Višnjić, str. 47.

²³ *Ibid.*, str. 41.

²⁴ *Ibid.*, str. 42.

²⁵ *Ibid.*, str. 43.

²⁶ Kukathas, Chandran (1994), "Defending Negative Liberty", *Policy*: Winter, str. 23.

3.2. Tejlorova kritika negativne slobode

U radu ćemo takođe izložiti Tejlorovu (Charles Taylor) kritiku Berlinovog pojma negativne slobode. Tejlor navodi kako negativna sloboda uglavnom predstavlja *koncept mogućnosti (opportunity concept)*, dok pozitivna sloboda uvek predstavlja *koncept činjenja (exercise concept)*.²⁷ Negativna sloboda se uglavnom odnosi na *koncept mogućnosti*, zato što takva sloboda podrazumeva da biti slobodan ima veze sa tim šta možemo da činimo, odnosno koje opcije su nam otvorene, nezavisno od toga da li mi praktikujemo bilo koju od ovih opcija. Pozitivna sloboda se uvek odnosi na *koncept činjenja*, zato što se sloboda u ovom slučaju suštinski odnosi na oblikovanje i usmeravanje sopstvenog života, odnosno aktivnu kontrolu nad njim. Kako dalje navodi Tejlor, *koncept mogućnosti* implicira da samo spoljašnje prepreke predstavljaju ograničenje slobode, dok *koncept činjenja* priznaje da i unutrašnje prepreke predstavljaju takvo ograničenje. Međutim, kao što Kukatas navodi, i zastupnici negativne slobode se mogu složiti sa tim da pored spoljašnjih prepreka poput zakona i lanaca, postoje i unutrašnje prepreke koje mogu ograničavati slobodu.²⁸ Možemo reći da je naša negativna sloboda ugrožena ukoliko smo drogirani, izmanipulisani, prevareni. Iracionalni strahovi, opsesije i slično takođe predstavljaju prepreke slobodi. Što se tiče Tejlorovih *konceptata mogućnosti i činjenja*, važno je napomenuti Berlinov stav po kome sloboda predstavlja mogućnost delovanja, a ne samo delovanje: „Ako mi je dato pravo da izađem kroz otvorena vrata a ja to ne učinim, već radije mirno sedim i vegetiram, ne može se reći da sam zbog toga manje slobodan.”²⁹

Slabost negativne slobode Tejlor vidi u tome što takav koncept slobode ne razmatra ljudske svrhe, odnosno ne podrazumeva da između preferencija pojedinca i njegove slobode postoji nužna veza. Upravo ovo odsustvo nužne povezanosti između slobode i preferencija Tejlor posmatra kao problem u vezi sa teorijom, odnosno pojmom negativne slobode. Dakle, po njegovom mišljenju, ukoliko smo pogrešno procenili koji je naš bazični cilj - mi nismo slobodni,

²⁷ Taylor, C. (1979), “What’s Wrong with Negative Liberty”, in A. Ryan (ed.), *The Idea of Freedom*, Oxford: Oxford University Press, str. 177.

²⁸ Kukathas, Chandran (1994), “Defending Negative Liberty”, *Policy*: Winter, str. 23.

²⁹ Berlin, Isaija (1992), *Četiri ogleda o slobodi*, Beograd: Filip Višnjić, str. 46.

odnosno manje smo slobodni u odnosu na stanje u kome bismo izabrali pravi cilj. Drugim rečima, potrebno je da vršimo evaluaciju sopsvenih želja, odnosno da se odričemo, tj. ne zadovoljavamo one želje koje bi mogle da ometaju ostvarenje naših bitnijih ciljeva, ukoliko želimo da ostvarimo našu slobodu. Ovakav stav implicira postojanje razlike između želja prvog i drugog reda.³⁰ Tejlor, dakle, sugerije da je potrebno da donosimo sud o sopstvenim željama, i zahvaljujući tome neke od njih možemo da posmatramo kao prepreke sopstvenoj slobodi: „Činjenica da radim ono što želim, u smislu da zadovoljavam svoju najveću želju, nije dovoljna da bih ustanovio da sam slobodan. Naprotiv, moramo da pravimo razliku između naših pobuda, i da prihvatimo da ukoliko nešto činimo na osnovu određenih motiva, kao što su iracionalni strah, inat ili prevelika želja za komforom, to ne predstavlja slobodu, nego čak negaciju slobode.”³¹

Jedan od naših ciljeva u istraživanju biće da pokažemo da, shodno Berlinovom stanovištu, nema nužne veze između preferencija pojedinca i njegove slobode. Primer koji može da nam posluži kako bismo ilustrovali ovaj stav jeste slučaj očito zadovoljnog roba koji je dobrovoljno odbio da bude oslobođen. Zastupnici negativne slobode bi ovog roba smatrali slobodnim, nasuprot zastupnicima pozitivne slobode koji ne bi: stvar je u tome da rob ne može biti slobodan; to što on preferira da ostane rob ne čini ga slobodnijim.³² Stav zastupnika negativne slobode da, u ovom konkretnom slučaju- rob jeste slobodan, može delovati apsurdno, ali ipak to nije. Ukoliko odluka roba da ostane rob nije rezultat manipulacije, obmane ili nasilja, već on može da navede sopstvene razloge za takvu odluku- rob jeste slobodan. Ovde možemo napraviti analogiju sa Sokratovim slučajem: Sokratova odluka da ne pobjegne je možda pogrešna, ali ga ne možemo zbog toga smatrati ne-slobodnim, jer ta odluka predstavlja rezultat njegovih razloga.³³ Dakle, neko jednostavno može da izabere 'pogrešne' ciljeve: on zbog toga može biti okarakterisan kao zao ili glup, ali ne i kao ne-slobodan. Iz ovoga sledi zaključak da se prednost koncepta negativne slobode sastoji u tome da možemo da diskutujemo o tome da li je neko

³⁰ Swift, Adam (2008), *Politička filozofija*, Beograd: CLIO, str. 99.

³¹ Taylor, C. (1979), "What's Wrong with Negative Liberty", in A. Ryan (ed.), *The Idea of Freedom*, Oxford: Oxford University Press, str. 186.

³² Kukathas, Chandran (1994), "Defending Negative Liberty", *Policy*: Winter, str. 24.

³³ *Ibid.*, str. 24.

slobodan ili ne, a da čak ne moramo ni da znamo kakve on ciljeve bira, odnosno nezavisno od toga koje su njegove preferencije.

3.3. Grejeva kritika negativne slobode

U radu ćemo analizirati još jednu od značajnih kritika Berlinovog stanovišta, koja se odnosi na pojam negativne slobode. Džon Grej (John N. Gray) zastupa stanovište po kome Berlinov pojam negativne slobode kao odsustvo prinude nema intrinzičnu vrednost. Ono što za Greja predstavlja intrinzičnu vrednost jeste pozitivni pojam autonomije. Autonomiju Grej određuje kao stanje u kome pojedinac bira između opcija koje su vredne biranja, koristeći svoje racionalne kapacitete, odnosno donoseći odluke na osnovu racionalnog izbora, refleksije i deliberacije.³⁴ Sledstveno tome, Grej izlaže kritici Berlinov pojam negativne slobode, nazivajući ga neinformativnim, jer nam ne govori ništa o konkretnim opcijama koje ima određeni subjekt, kao ni o samoj prirodi i kapacitetima čoveka.³⁵ Samim tim, takva teorija slobode, prema Greju, nije kompletna.

Ovde je potrebno da još jednom istaknemo Berlinovo shvatanje po kome postoji suštinska i nesvodljiva razlika između pojma negativne slobode kao odsustva prinude, ograničenja ili prepreka i pozitivnog pojma racionalnog samoodređivanja i autonomije. Dajući primat negativnoj slobodi, jer pozitivna sloboda može da se izrodi u svoju suprotnost- apoteozu vlasti, odnosno gubitak same slobode, Berlin se protivi poistovećivanju slobode sa racionalnim životom. Grej, naprotiv, kritikuje ovakvo stanovište, ističući da nijedan koherentan pojam slobode ne može da izbegne koncept racionalnog izbora.³⁶ Navodeći Berlinov stav po kome sloboda pojedinaca, kao i društava, mora u sebi da sadrži mogućnost i takvih postupaka koji se mogu okarakterisati kao samovoljni, izopačeni i svesno iracionalni, Grej kritikuje Berlinovo odvajanje slobode od zahteva racionalnosti.³⁷

³⁴ Kukathas, Chandran (1994), "Defending Negative Liberty", *Policy*: Winter, str. 25.

³⁵ Gray, John N. (1980), "On Negative and Positive Liberty", *Political Studies*, Volume 28, Number 4, str. 521.

³⁶ *Ibid.*, str. 519.

³⁷ *Ibid.*, str. 519.

Jedan od ciljeva u našem radu biće da pokažemo da, suprotno Grejevom shvatanju, negativna sloboda predstavlja intrinzičnu vrednost, odnosno vrednost po sebi, nezavisno od toga da li doprinosi ostvarenju neke druge vrednosti, odnosno da li proizvodi neko dobro. O Berlinovoj tezi da sve dobre stvari ne idu nužno zajedno, odnosno o tome da najviše vrednosti ne samo u praksi, nego i u načelu, nisu i ne mogu biti harmonično usklađene, biće reči u poglavlju o vrednosnom pluralizmu. Sama sloboda izbora, odnosno mogućnost izbora predstavlja vrednost po sebi. Slobodni postupci su *moji* postupci i predstavljaju ostvarenje *mojih* želja, i zahvaljujući tome dobijaju svoju vrednost, a slobodu čine ciljem po sebi.

U radu ćemo takođe izložiti kritici Grejev pojam autonomije (kao i poistovećivanje slobode sa ovako shvaćenom autonomijom) koji je, kako sam navodi, kompleksan, odnosno ne može da se definiše prisustvom ili odsustvom jednog određenog uslova.³⁸ Dakle, problem sa pojmom autonomije je to što je nejasan i neodređen, i samim tim, ne od velike koristi. Grejev pojam autonomije koja podrazumeva racionalnost implicira njegovo neslaganje sa Berlinovim određenjem slobodnih postupaka. U radu ćemo nastojati da odbranimo Berlinovo stanovište po kome slobodni postupci nisu manje slobodni ukoliko su iracionalni, rezultat hira, emocija ili nasumičnog izbora, a ne isključivo racionalne refleksije.

Jedan od ključnih Berlinovih stavova, koji ćemo zastupati jeste da sloboda podrazumeva slobodu da se čini zlo; u suprotnom, to ne bi bila sloboda. Kao što rob nije manje rob ukoliko je duhovno slobodan, tako sloboda znači pravo da se postupa iracionalno ili moralno neispravno. Ovakvo Berlinovo stanovište u suprotnosti je sa pozitivnim pojmom slobode koji podrazumeva racionalno samoodređivanje. U osnovi svakog pozitivnog koncepta slobode, pokazuje se, nalazi se racionalistička doktrina- stanovište po kome postoji samo jedan ispravan odgovor na pitanje o tome kako ljudi treba da žive, a to je- racionalno samousmeravanje. Ovakav stav ilustrovan je iskazom jakobinskog kluba iz vremena Francuske revolucije: „Niko nije slobodan da čini zlo. Sprečiti ga u tome znači osloboditi ga.”³⁹ Suprotno ovakvom shvatanju slobode, Berlin deli mišljenje sa Bentamom (Jeremy Bentham): „Zar sloboda da se čini zlo nije sloboda? A šta je onda? Zar ne kažemo da budalama i rđavim ljudima treba oduzeti slobodu zato što je

³⁸ Kukathas, Chandran (1994), „Defending Negative Liberty”, *Policy*: Winter, str. 26.

³⁹ Berlin, Isaija (1992), *Četiri ogleda o slobodi*, Beograd: Filip Višnjić, str. 223.

zloupotrebljavaju?”⁴⁰ Kao potvrdu ove teze možemo takođe navesti Lajbnicovo objašnjenje o poreklu zla, odnosno opravdanje Boga koje je izneo u svom čuvenom delu „Teodiceja”⁴¹. Naime- kako je moguće zlo u svetu koji je stvoren od strane Boga, koga karakterišemo kao onnipotentnog, onniprezentnog i omniscientnog? Zlo u svetu je moguće jer je ljudima data sloboda, koja podrazumeva mogućnost izbora, pa samim tim i slobodu da se čini zlo. Ukoliko ne bi bilo zla u svetu, to bi značilo da nema slobode.

3.4. Skinner o trećem pojmu slobode

Iako Skinnerov (Quentin Skinner) tekst nosi naziv „Treći koncept slobode”⁴², njegovo stanovište možemo sumirati na sledeći način: Skinner prihvata Berlinovu distinkciju, odnosno postojanje dva pojma slobode- pozitivnog i negativnog, ali smatra da u okviru negativnog shvatanja postoje „dve suparničke i nesamerljive teorije negativne slobode.”⁴³ Naime, Skinner se ne slaže sa Berlinom u vezi sa stavom da se negativna sloboda isključivo odnosi na odsustvo uplitanja, odnosno mešanja. Berlin negativnu slobodu određuje kao odsustvo namernog i svesnog mešanja drugih ljudi u okviru polja u kome bi pojedinac mogao da postupi i na drugi način.⁴⁴ Skinner, međutim, napominje da negativna sloboda, osim što može da znači odsustvo prisile, isto tako može da podrazumeva i - odsustvo zavisnosti, odnosno dominacije. Dakle, radi se o dve različite tradicije, odnosno dva različita koncepta negativne slobode.

Odsustvom slobode možemo smatrati i stanje u kom su pojedinci i nacije osuđeni na društvenu ili političku zavisnost (poput kolonija), ističe Skinner.⁴⁵ Sama svest o tome da živimo u stanju zavisnosti od dobre volje arbitrarnog vladara stvara dugoročni psihološki efekat na nas. Takav da postajemo skloni autocenzuri, postajemo obeshrabreni, servilni, poniženi i malodušni, i

⁴⁰ *Ibid.*, str. 233.

⁴¹ Lajbnic, Gotfrid Vilhelm (2012), *Teodiceja*, Zagreb: Demetra.

⁴² Skinner, Quentin (2002), “A Third Concept of Liberty”, *Proceedings of the British Academy*, 117, 237-268.

⁴³ *Ibid.*, str. 262.

⁴⁴ *Ibid.*, str. 244.

⁴⁵ *Ibid.*, str. 256.

time naše opcije bivaju ograničene. Dakle, sloboda može biti ograničena čak i kada nema nijednog elementa interferencije.⁴⁶

Berlin, međutim, smatra da nazivanje društvene ili političke zavisnosti odsustvom slobode predstavlja mešanje slobode sa drugim pojmovima, poput težnje za statusom ili uvažavanjem. Kada govorimo o ograničavanju slobode, moramo biti u stanju da identifikujemo konkretnu prepreku, čin ili osobu koja ugrožava našu slobodu ili, pak, da ukažemo na cilj ili posledicu takvog ugrožavanja. „Suština pojma slobode, kako 'negativnog' tako i 'pozitivnog' jeste izmicanje nečemu ili nekome- drugima koji upadaju u moje područje ili uspostavljaju vlast nada mnom, ili, pak, opsesijama, strahovima, neurozama, iracionalnim silama- ukratko, nezvanima i despotima raznih vrsta. Želja za priznanjem usmerena je na nešto drugo”⁴⁷, zaključuje Berlin.

4. Odbrane pozitivne slobode

U ovom poglavlju predstavimo Grinovu i Sviftovu odbranu pozitivne slobode, kao i odgovore na njih.

⁴⁶ *Ibid.*, str. 263.

⁴⁷ Berlin, Isaija (1992), *Četiri ogleda o slobodi*, Beograd: Filip Višnjić, str. 245.

4.1. Grinova 'moralizacija' slobode

U ovom delu rada izložićemo Grinovu odbranu pozitivne slobode, a zatim i odgovor na nju. Po njegovom mišljenju, suštinska razlika između pozitivne i negativne slobode sastoji se u tome što pozitivna- *prava* sloboda predstavlja moralno postupanje, dok negativna- pravna sloboda predstavlja moralno neutralno postupanje.⁴⁸ Naime, pozitivna sloboda suštinski sadrži društvenu dimenziju, za razliku od negativne- koja predstavlja pravo da činimo ono što želimo, nezavisno od toga da li je to dobro ili ne za društvo. *Prava* sloboda za Grina ne predstavlja samo odsustvo prepreka da činimo ono što želimo nezavisno od toga šta želimo; kada govorimo o *pravoj* slobodi- mislimo na pozitivnu moć ili kapacitet da činimo ono što je vredno činjenja u zajednici sa drugima.⁴⁹ Iz ovoga sledi da negativna sloboda ne predstavlja intrinzičnu vrednost, za razliku od pozitivne koja predstavlja cilj po sebi, zaključuje Grin. Ovde možemo primetiti svojevrsnu *moralizaciju* slobode- pozitivna sloboda ne predstavlja pravo ili moć da činimo ono želimo, već ono što treba da činimo. Primat pozitivne slobode zasniva se tome što moralni postupci imaju veći značaj u odnosu na moralno neutralne postupke. Grin ističe da ako slobodu treba da smatramo vrednom stremljenja, onda treba da je definišemo na takav način da ona isključuje društvenu nepravdu.⁵⁰

Berlin, međutim, upozorava da, koliko god da je atraktivno ovakvo shvatanje slobode zbog vrednosti koje su povezane sa njim, ono nas ipak potencijalno može voditi u totalitarizam. Različita shvatanja reči 'sloboda', odnosno njene upotrebe, mogu da protivreče jedna drugoj, pa tako pozitivna sloboda može ugrožavati negativnu. Ukoliko ne sačuvamo bazično značenje slobode: slobode kao odsustva prisile- negativne slobode, rizikujemo da u potpunosti izgubimo slobodu. Berlin i Grin dele mišljenje o tome da nekome ko je siromašan zakonske slobode ne znače mnogo, ali na osnovu toga ne možemo reći da te slobode ne postoje ili odbiti da ih nazovemo slobodama, upozorava Berlin. Na primer, ukoliko nam je data sloboda kretanja,

⁴⁸ Dimova-Cookson, Maria (2004), "Conceptual Clarity, Freedom and Normative Ideas: Reply to Blau", *Political Theory* 32, str. 558.

⁴⁹ Blau, Adrian (2004), "Against Positive and Negative Freedom", *Political Theory* 32, str. 550.

⁵⁰ Dimova-Cookson, Maria (2004), "Conceptual Clarity, Freedom and Normative Ideas: Reply to Blau", *Political Theory* 32, str. 556.

odnosno svaki pojedinac ima slobodu da otputuje na Sejše, ali nema dovoljno novca ili zdravlja da to i uradi, ne možemo reći da mu je takva sloboda uskraćena. Izvesno je da su nam potrebni određeni resursi da bismo mogli da koristimo negativnu slobodu, ali omogućavanje takvih resursa ne možemo nazvati povećanjem slobode, nego upravo povećanjem resursa, poput bogatstva, zdravlja, obrazovanja...Grin državu posmatra kao ustanovu, tj. činioca koji građanima omogućava resurse (*enabling agency*)⁵¹ U tom smislu, Berlin ističe da je od ključnog značaja da izbegnemo poistovećivanje slobode sa uslovima slobode, odnosno proširivanje reči 'sloboda' tako da ona obuhvata i druge poželjne vrednosti poput jednakosti, pravde, sreće...

Još jedan od odgovora na Grinovu kritiku sastoji se u tezi da sloboda treba da se vrednuje kao cilj po sebi, a ne u svetlu drugih vrednosti kojima doprinosi, pa tako negativnu slobodu možemo posmatrati kao intrinzičnu vrednost. Zahtev za negativnom slobodom nije nužno egoističan, već predstavlja izražavanje naše ljudske prirode, odnosno suštine: sloboda izbora sadržana je u pojmu čoveka.⁵² U tom smislu, Grinov predlog o zabrani alkohola (na osnovu toga što pijanstvo ne predstavlja 'dobru' upotrebu slobode), koliko god bio benevolentan, možemo okarakterisati kao nelegitimno mešanje u slobodu izbora pojedinca, u ime opšteg dobra čije postojanje ne može biti dokazano.⁵³

4.2. Sviftov pojam autonomije

U ovom delu rada izložićemo Sviftovu (Adam Swift) odbranu pozitivne slobode. Svift najpre odbacuje Berlinovo stanovište po kome postoje dva pojma slobode, prihvatajući Mkalumovo shvatanje o postojanju samo jednog pojma slobode. Svift takođe naglašava da nema smisla govoriti o razlici između 'slobode od' i 'slobode za', smatrajući da su sve slobode istovremeno i 'slobode od' i 'slobode za'. Ako uzmemo primer religijske slobode pojedinca-

⁵¹ *Ibid.*, str. 559.

⁵² *Ibid.*, str. 561.

⁵³ Blau, Adrian (2004), "Against Positive and Negative Freedom", *Political Theory* 32, str. 551.

ona ujedno predstavlja slobodu od mešanja države kada je u pitanju naš izbor religije, kao i slobodu da se sami opredelimo za religiju koja nam odgovara.⁵⁴ Dakle, da sumiramo Swiftovo stanovište- postoji samo jedan *pojam* slobode i više načina njegove *konceptualizacije*. Različite *konceptije* slobode posledica su različitih shvatanja o tome šta može predstavljati subjekt slobode, ograničenje slobode i cilj, odnosno svrhu.⁵⁵

Ako Berlinove pojmove pozitivne i negativne slobode predstavimo kao *konceptije* slobode, Swift napominje da, svakako, postoji više od dve takve konceptije. Ako posmatramo istoriju ideje slobode kroz prizmu pitanja o tome šta se smatralo nosiocem slobode, njenim ograničenjem i svrhom, možemo da, kako Swift navodi, „precizno i brižljivo utvrdimo šta se dešavalo u raspravama o slobodi”, tokom istorije društvene misli i političke prakse.⁵⁶ Složićemo se sa Swiftovim zapažanjem o relevantnosti sledećih pitanja kada je reč o određenju slobode: da li je subjekt slobode empirijski pojedinac ili njegovo 'idealno ja', ili je, pak, u pitanju određeni kolektivni entitet- poput klase, rase ili nacije? Kako i na osnovu kog kriterijuma definisati koje su granice individualne slobode? Koji je odnos između slobode i privatne svojine? Da li se siromaštvo može smatrati ograničenjem slobode? Da li sloboda znači zadovoljavanje naših želja, ili, pak, naprotiv- oslobađanje od njih?

Swiftova odbrana pozitivne slobode sastoji se u tome da pokaže da nije svaka „vrsta pozitivne slobode u toj meri opasna kao što Berlin misli”⁵⁷, odnosno da ne mora svaka konceptija pozitivne slobode kao autonomije da vodi totalitarizmu: „Možemo biti protivnici totalitarizma, ali to ne znači da moramo da odbacujemo svaku konceptiju slobode kao autonomije.”⁵⁸ Naime, Swift navodi kako se pozitivna sloboda u stvari odnosi na tri različite konceptije, i na osnovu toga pokazuje da ona nema nužno totalitarističke implikacije. Dakle, radi se o tri različite vrste pozitivne slobode: pozitivna sloboda kao *stvarna* naspram *formalne* slobode; 'sloboda kao autonomija naspram slobode kao činjenja po sopstvenoj volji' i, najzad, 'sloboda kao učestvovanje u politici naspram slobode koja počinje tamo gde se politika

⁵⁴ Swift, Adam (2008), *Politička filozofija*, Beograd: CLIO, str. 67.

⁵⁵ *Ibid.*, str. 68.

⁵⁶ *Ibid.*, str. 68.

⁵⁷ *Ibid.*, str. 66.

⁵⁸ *Ibid.*, str. 94.

završava'.⁵⁹ Razmatranje svake od ovih distinkcija i njihovo dalje elaboriranje jeste važno prilikom rasprava o slobodi, ali ćemo se u ovom delu istraživanja detaljnije fokusirati na Sviftovo shvatanje pozitivne slobode kao autonomije.

Svift napominje da pojam autonomije može da se shvati i na bezazleniji način: „...Sloboda kao autonomija ne mora da bude toliko opasna kao što to Berlin misli.”⁶⁰ Autonomija može da podrazumeva „sposobnost jasnog razmišljanja i argumentovano odlučivanje o tome šta želimo.”⁶¹ Obrazovanje takođe može da nam pomogne da postanemo autonomniji, time što unapređuje naše racionalno razmišljanje. Kada je reč o unutrašnjim preprekama, odnosno racionalnom samousmeravanju- možemo da izbegnemo totalitarističke implikacije ukoliko zauzmemo stav da je pojedinac, a ne država najkompetentniji sudija kada je reč o samousavršavanju. Time izbegavamo 'prisiljavanje ljudi da budu slobodni' od strane države. Takođe, ukoliko bismo imali saznanje o tome šta je za nekoga racionalno ponašanje, to ne znači da imamo pravo da se mešamo. Ukoliko bi se, pak, država umešala u živote pojedinaca, sa namerom da ih navede na racionalno ponašanje- poput obaveznog vezivanja pojaseva u automobilu- takvo ograničenje slobode moglo bi biti opravdano, ne pozivanjem na povećanje slobode, nego- koristi. Dakle, možemo zaključiti da političke implikacije pojma autonomije, a sa njim i pozitivne slobode, zavise od toga da li prihvatamo neutralniji, bezazleniji, blaži ili jači smisao autonomije.

⁵⁹ *Ibid.*, str. 79.

⁶⁰ Svift, Adam (2008), *Politička filozofija*, Beograd: CLIO, str. 76.

⁶¹ *Ibid.*, str. 76.

5. Vrednosni pluralizam

Ono što je Berlinu bilo važno da pokaže jeste da koncept pozitivne slobode, koji se zasniva na metafizičkoj pretpostavci o postojanju dva sopstva i, shodno tome, oslobađanju pomoću razuma, odnosno racionalnom samousmeravanju, predstavlja racionalističku doktrinu. Ovakav etički *credo* ima svoje političke implikacije: „...Na taj način je racionalistički argument, polazeći od pretpostavke da postoji samo jedno pravo rešenje, postepeno prešao put – koracima koji možda i nisu logički valjani, ali su istorijski i psihološki objašnjivi – od etičkog učenja o odgovornosti i samousavršavanju pojedinca do države u kojoj se pojedinci slepo potčinjavaju zapovestima elite platonovskih ratnika.”⁶² Kada se, dakle, racionalistička doktrina primeni na kolektivno nivo, ona podrazumeva pretpostavku o postojanju samo jednog ispravnog puta, odnosno o pobedi jednog načela. Ovakav stav dalje implicira poziciju vrednosnog monizma.

Monizam predstavlja verovanje o postojanju konačne lestvice vrednosti pomoću koje lako možemo da odredimo koja je najviša. Vrednosti su, dakle, međusobno samerljive i zahvaljujući tome moralne i političke probleme možemo da rešavamo deduktivnim putem. U tom smislu, svi moralni i politički problem jesu rešivi. Kako Berlin navodi: „Ta drevna vera počiva na ubeđenju da sve pozitivne vrednosti u koje su ljudi ikada verovali moraju, u krajnjoj liniji, biti saglasne, a možda čak i logički povlačiti jedna drugu.”⁶³ Stvarnost, dakle, predstavlja racionalnu celinu u kojoj postoji sklad između različitih ljudskih ciljeva, odnosno vrednosti. U političkoj sferi ovakvo stanovište implicira opravdanost nametanja jednog cilja i specifične vrednosti, kao i insistiranja na postojanju jedne *objektivne istine*.

Ovakvo verovanje, upozorava Berlin, odgovorno je za „žrtvovanje pojedinaca na oltarima velikih istorijskih ideja.”⁶⁴ Nemamo, niti možemo imati, apriorno znanje o tome koja vrednost je najviša, kao ni o međusobnoj saglasnosti svih ljudskih ciljeva. Najviše vrednosti nisu i ne mogu biti međusobno svodljive, upravo na osnovu toga što su bazične, odnosno fundamentalne. U radu ćemo nastojati da odbranimo Berlinovu poziciju vrednosnog pluralizma, nasuprot monizmu. Branićemo stanovište po kome nema, niti može biti, konačnog rešenja kada je *svet ljudskih stvari*

⁶² Berlin, Isaija (1992), *Četiri ogleda o slobodi*, Beograd: Filip Višnjić, str. 238.

⁶³ *Ibid.*, str. 254.

⁶⁴ *Ibid.*, str. 254.

u pitanju. Berlin ističe kako je neizbežno svojstvo čovekovog položaja da odlučuje i bira između različitih ciljeva, i da je upravo to ono što daje vrednost slobodi kao cilju po sebi, odnosno intrinzičnoj vrednosti.

Kako nemamo, niti možemo imati, apriorno znanje o usklađenosti najviših vrednosti, moramo se osloniti na empirijsko posmatranje, koje nam ukazuje na to da je inherentno svojstvo čovekovog položaja upravo to da konstantno bira između apsolutnih zahteva, žrtvujući neke vrednosti, zarad ostvarenja drugih. Dakle, ne samo iz empirijskih, nego i na osnovu pojmovnih razloga, mi ne možemo govoriti o postojanju političkih istina, do kojih se dolazi naučnim metodama. Upravo zbog činjenice vrednosnog pluralizma, odnosno postojanja mnoštva sveobuhvatnih doktrina, Rols (John Rawls) umesto pojma *istine* u politici, uvodi pojam *razložnosti*.⁶⁵ Drugim rečima, Berlin kritikuje pozitivistički pristup kada je reč o sferi moralnosti i politike, ističući kako moralne odluke suštinski ne mogu biti svedene na aritmetičke radnje. Moralnost i politika predstavljaju takve sfere koje, na osnovu samog svog pojma, ne mogu biti obuhvaćene fiksnim kategorijama.

Monističko verovanje u postojanje jednog načela predstavlja svojevrsni okvir orijentacije i zahvaljujući tome, kako Berlin navodi: „izvor kako intelektualnog tako i emocionalnog zadovoljstva.”⁶⁶ U istraživanju ćemo nastojati da odbranimo Berlinovo stanovište vrednosnog pluralizma, za koje on pruža epistemološki i etički argument: pluralizam, koji podrazumeva određeni stepen negativne slobode, za Berlina predstavlja „istinitiji i humaniji ideal” u odnosu na monizam.⁶⁷ Istinitiji- zato što priznaje činjenicu postojanja mnoštva ljudskih ciljeva i vrednosti, a humaniji- zato što ne lišava čoveka bremena slobode, odnosno mogućnosti izbora, u ime ideala koji se ne može dokazati. Sloboda izbora je ono čoveka čini čovekom, odnosno predstavlja ljudsku prirodu. Stoga, možemo zaključiti da vrednosni pluralizam implicira ideal slobodnog biranja ciljeva.

S obzirom da nemamo, niti možemo imati, konačno rešenje kada je reč o moralnim i političkim problemima, neophodno je, naglašava Berlin, konstantno balansiranje između najviših vrednosti i njihovo mirenje u praksi. Dakle, ne postoji konačni i nepromenljivi meta kriterijum

⁶⁵ Rols, Džon (1998), *Politički liberalizam*, Beograd: Filip Višnjić.

⁶⁶ Berlin, Isaija (1992), *Četiri ogleda o slobodi*, Beograd: Filip Višnjić, str. 258.

⁶⁷ *Ibid.*, str. 258.

na osnovu koga bismo mogli da sameravamo fundamentalne vrednosti. Nasuprot ovakvom shvatanju, svaka monistička koncepcija implicira potpunu pobedu jednog načela, koju Berlin smatra opasnom zbog njenih latentnih autoritarnih i totalitarističkih političkih implikacija.

5.1. Kritika vrednosnog pluralizma

U ovom delu rada izložićemo kritiku Berlinove pozicije vrednosnog pluralizma, kao i odgovor na nju, odnosno odbranu Berlinovog stanovišta. Pojedini kritičari Berlinovo shvatanje pluralizma nazivaju 'radikalnim pluralizmom'. Po njihovom mišljenju, Berlinov stav implicira nepostojanje racionalnog temelja na osnovu kog bismo preferirali bilo koju vrednost, pa čak ni slobodu. To dalje podrazumeva da su sve vrednosti, pa i one koje zastupao, recimo, Hitler, jednake i da nisu podložne kritičkom preispitivanju.⁶⁸ Grejeva kritika Berlinovog pluralizma sastoji se u sledećem: s obzirom da vrednosti nisu samo međusobno nekompatibilne, nego čak nesamerljive- nije moguć racionalni izbor, nego isključivo *radikalni izbor*.⁶⁹ Dakle, o vrednostima ne možemo racionalno raspravljati. Iz ovoga sledi da Grej Berlinovu poziciju vidi kao anti-perfekcionizam.⁷⁰ Ovakva vizija čoveka podrazumeva nepostojanje kvalitativne razlike između različitih ljudskih ciljeva, pa tako o razlici između života, na primer, monahinje i kurtizane, ne možemo raspravljati na osnovu racionalnih argumenata.

Generalno posmatrano, pozicija monizma vezuje se za univerzalizam, dok se pluralističko stanovište vezuje za relativizam. Grej Berlinov pluralizam karakteriše kao relativizam i moralni skepticizam: ukoliko su vrednosti međusobno nesamerljive, preostaje nam samo *radikalni izbor*, koji nije racionalan i koji se ne zasniva na određenom principu ili teoriji. Ukoliko filozofi, dakle, nisu u mogućnosti da razreše konflikt vrednosti, to predstavlja poraz filozofije, zaključuje Grej.⁷¹

Nastojaćemo da odbranimo Berlinovu poziciju vrednosnog pluralizma od optužbi za 'radikalni pluralizam', kao i da Grejeve kritike prikažemo kao pogrešno izvedene implikacije

⁶⁸ Blokland, Hans (1999), "Berlin on Pluralism and Liberalism: A Defence", *The European Legacy*, Vol. 4, No. 4, str. 8.

⁶⁹ *Ibid.*, str. 10.

⁷⁰ *Ibid.*, str. 12.

⁷¹ *Ibid.*, str. 12.

Berlinovog shvatanja. Složićemo se sa zaključkom Bloklanda koji Berlinovu poziciju karakteriše kao „pažljivo balansiranje između univerzalizma i relativizma.”⁷² Ukoliko ne možemo govoriti o univerzalnoj ljudskoj prirodi, odnosno o večnoj i nepromenljivoj ljudskoj suštini koja ne zavisi od kulturnog i istorijskog konteksta, možemo govoriti o određenom minimalnom jezgru univerzalne ljudske prirode i moralnosti, ističe Berlin.⁷³ Dakle, postoji minimalni skup vrednosti koje većina ljudi deli, i na osnovu toga ih možemo posmatrati kao univerzalne, što ih svakako ne čini i apsolutnim vrednostima. Ovde je važno ponoviti Berlinovo insistiranje na tome da nijedna vrednost nije apsolutna, odnosno da ne može biti superiorna u svim slučajevima, već smo prinuđeni da- u svim situacijama- biramo između različitih vrednosti i neke žrtvujemo zarad drugih.

Nasuprot Grejevoj primedbi da nam, usled nesamerljivosti vrednosti preostaje samo *radikalni izbor*, Berlin ističe kako ne možemo da primenjujemo 'moralnu geometriju', ali možemo da racionalno raspravljamo o vrednostima: na osnovu toga određene političke teorije možemo smatrati validnijim od nekih drugih. U tom smislu- pluralizam ne implicira princip 'anything goes'. Da bismo oslobodili Berlina od optužbi za radikalni pluralizam i relativizam, navešćemo primer osobe kojoj je svejedno, odnosno ne pravi razliku između toga da li će da šutne kamen ili ubije svoju porodicu. Relativisti bi mogli da kažu kako je stav te osobe samo izraz određene specifične moralnosti, koju nije legitimno, pa čak ni moguće (iz perspektive drugačije kulture), procenjivati i vrednovati, jer je svaki moral podjednako istinit (zahvaljujući relativnosti moralne istine). Berlin se, međutim, ne bi složio sa ovakvim zaključkom, navodeći kako ovakvo ponašanje ipak možemo okarakterisati kao nehumano i iracionalno, na osnovu fundamentalnih pojmova ljudske prirode i racionalnosti koje većina ljudi deli.⁷⁴ Ukoliko ne bi postojao ovakav minimalni skup vrednosti, odnosno pojmovni okvir koji deli većina ljudi- ne bi bila moguća komunikacija između različitih kultura iz različitih istorijskih epoha.

⁷² *Ibid.*, str. 1.

⁷³ *Ibid.*, str. 18.

⁷⁴ *Ibid.*, str. 6.

5.2. Odnos između pluralizma i liberalizma

Na osnovu dosadašnjeg istraživanja, možemo zaključiti da je pojam pozitivne slobode, ukoliko je zasnovan na racionalističkoj doktrini, povezan sa monističkom koncepcijom, dok je pojam negativne slobode povezan sa vrednosnim pluralizmom. Berlin ide dalje u svom zaključivanju, i posmatra pluralizam kao temelj za liberalizam, odnosno opravdava liberalne institucije na osnovu toga što jedino one garantuju raznovrsnost vrednosti i slobodu izbora. S obzirom na nemogućnost racionalnog rekonstruisanja liberalne moralnosti⁷⁵, koje bi omogućilo univerzalno opravdanje, odnosno važenje liberalizma, Berlinovo stanovište, koje ćemo nastojati da branimo, jeste da se liberalizam temelji na pluralizmu i, konsekventno, na zahtevu za slobodom izbora. Naša žudnja za slobodom, kako navodi Berlin, jeste empirijska činjenica, i na osnovu toga liberalne institucije bivaju opravdane- kao jedine koje omogućavaju slobodu izbora. Dakle, liberalizam biva opravdan na osnovu određenog shvatanja ljudske prirode, odnosno pojma čoveka: prema Berlinovom mišljenju, slobodu shvatamo i doživljavamo kao suštinsku karakteristiku čoveka.⁷⁶

Berlinov stav o zasnovanosti liberalizma na vrednosnom pluralizmu izložio je kritici britanski filozof Džon Grej, navodeći kako ne postoji logička veza između pluralizma i liberalizma.⁷⁷ Grej prihvata činjenicu pluralizma vrednosti, ali ne i stav da pluralizam predstavlja argument u prilog liberalizmu. Štaviše- Grej smatra da pluralizam podriva liberalizam. Naime, ukoliko je pluralizam tačan- ukoliko su vrednosti međusobno nesamerljive i kuturno i istorijski uslovljene, sledi da je liberalna forma života kontingentna činjenica, odnosno predstavlja samo jedan od oblika života koji biramo. Ukoliko vrednosti zavise od specifične kulture i istorijskog trenutka, zašto bi, i na osnovu čega, liberalizam bio racionalno preferiran u odnosu na druge vrednosti? Ukoliko bismo mogli da kažemo da on jeste racionalno preferiran, takav stav bi implicirao da vrednosti nisu nesamerljive, suprotno polaznoj pretpostavci, zaključuje Grej.⁷⁸ Da bi pokazao da pluralizam, suprotno Berlinovom stavu, podriva liberalizam, Grej navodi

⁷⁵ Grej, Džon (1999), *Liberalizam*, Podgorica: CID.

⁷⁶ Blokland, Hans (1999), "Berlin on Pluralism and Liberalism: A Defence", *The European Legacy*, Vol. 4, No. 4, str. 14.

⁷⁷ *Ibid.*, str. 15.

⁷⁸ *Ibid.*, str. 7.

moгуćnost da ljudi, upravo zahvaljujući pluralizmu, izaberu neliberalni režim- u kome se ne ceni negativna sloboda, odnosno sloboda izbora. Grejev protivargument bismo mogli da sumiramo na sledeći način: ukoliko ne postoji univerzalno opravdanje liberalizma, koje bi se zasnivalo na racionalnoj rekonstrukciji liberalne (a i svake druge) moralnosti, sledi da je liberalizam (kao i svaka druga doktrina) bez temelja, odnosno ne može da pretenduje na univerzalno važenje.⁷⁹

Grejeva kritika jeste značajna, ali sam Berlinov argument o zasnivanju liberalizma na vrednosnom pluralizmu, koji smo prethodno naveli, predstavlja odgovor na nju. Takođe možemo zaključiti da, ukoliko bismo, upravo zahvaljujući pluralizmu izabrali neliberalni režim koji podrazumeva odsustvo negativne slobode, samim tim bismo ukinuli samu mogućnost izbora, odnosno sam vrednosni pluralizam od koga smo krenuli. Dakle, neliberalni sistemi, koji se zasnivaju na univerzalističkom principu, negiraju samu vrednost pluralizma. Ovde možemo da se pozovemo na argument kojim se razrešava tzv. 'paradoks liberalizma'. Naime, kako je moguće da liberalizam, koji je sam proklamovao načelo tolerancije, bude netolerantan prema određenim izborima koji impliciraju određene vrednosti? Razrešenje ovog paradoksa, koji se naizgled javlja, sastoji se u tezi da je liberalizam netolerantan samo prema onim koncepcijama koje su i same netolerantne: koje uskraćuju osnovna prava i slobode, pa samim tim i slobodu izbora, koja predstavlja polaznu pretpostavku.

⁷⁹ Grej, Džon (1999), *Liberalizam*, Podgorica: CID.

6. Odnos liberalizma i demokratije u svetlu distinkcije između pozitivne i negativne slobode

6.1. Berlin o odnosu slobode i demokratije

U ovom delu rada analiziraćemo odnos između liberalizma i demokratije u svetlu distinkcije između pozitivne i negativne slobode. Ukoliko negativnu slobodu odredimo kao želju za slobodnim područjem delovanja, a pozitivnu kao želju da sam upravljam svojim životom, pokazuje se da ove dve vrste slobode mogu doći u sukob. „Sloboda u tom smislu nije- ili barem nije logički- povezana sa demokratijom ili samoupravom”⁸⁰, složit ćemo se sa Berlinom. Demokratija i individualna sloboda nisu nužno povezane: politička i društvena tiranija većine upravo predstavlja jedan takav sukob pozitivne i negativne slobode. Ovu stalnu napetost između liberalizma i demokratije možemo da ilustrujemo na sledeći način: „Želja da sam upravljam svojim životom može biti isto tako duboka kao i želja za slobodnim područjem delovanja, a verovatno je i istorijski starija. Ali te dve želje se, izvesno, razlikuju. Razlika među njima je tako značajna da je na kraju dovela do velikih ideoloških sukoba koji određuju sudbinu našeg sveta. Jer upravo na “pozitivno” shvatanje slobode- na slobodu *za*, nasuprot slobodi *od*- pristalice “negativnog” shvatanja gledaju kao na nešto što je često samo maska okrutne tiranije”⁸¹ Na osnovu iznetih razmatranja možemo zaključiti da negativna sloboda jeste liberalni koncept slobode, kao i da su protivnici liberalizma često bili pristalice pozitivne slobode.

Na osnovu pojmovne analize pozitivne i negativne slobode možemo zaključiti da, ukoliko se shvate kao apsolutni zahtevi, ove dve vrste slobode mogu doći u sukob, odnosno predstavljaju različite i nepomirljive ciljeve života. Međutim, u praksi je potrebno tražiti srednje rešenje, odnosno neophodno je konstantno i brižljivo balansiranje između ovih vrednosti. Individualna sloboda ne podrazumeva odustajanje od demokratskog učešća.

6.2. Dva pojma slobode i pitanje demokratije

⁸⁰ Berlin, Isaija (1992), *Četiri ogleda o slobodi*, Beograd: Filip Višnjić, str. 213.

⁸¹ *Ibid.*, str. 214.

Nadovezujući se na prethodnu analizu odnosa između liberalizma i demokratije, u ovom poglavlju ćemo se, takođe, baviti implikacijama distinkcije između dva pojma slobode kada je reč o modelima demokratije. Naime, dva različita shvatanja slobode impliciraju dva različita modela demokratije- rusoovski i protektivni model. Ovde ćemo se pozvati na Rikerovu (William Riker) tezu o postojanju dva modela demokratije- liberalni i populistički.⁸² Ukoliko zastupamo negativno shvatanje slobode, onda se zalažemo za liberalni model demokratije, po kome demokratija ima samo negativnu ulogu- predstavlja institucionalni okvir i sredstvo za uklanjanje nepoželjnih vladara, a ne i pozitivnu ulogu nametanja određene vizije opšteg dobra.

⁸² Riker, William, (1988), *Liberalism Against Populism*, Long Grove: Waveland Press.

7. Zaključak

U zaključnom poglavlju sumiraćemo rezultate do kojih smo došli u prethodnim poglavljima. Cilj našeg istraživanja bio je da pokažemo da su pojmovi pozitivne i negativne slobode dva različita, logički nezavisna pojma, kako na konceptualnom, tako i na istorijskom planu. Takođe, cilj nam je bio da pokažemo u čemu se sastoji primat negativne slobode, koja predstavlja bazično značenje slobode- kao odsustva ograničenja. U tom smislu, pokazali smo da individualna sloboda, koja podrazumeva bar minimum negativne slobode, predstavlja suštinu ljudske prirode, pa se tako primat negativne slobode zasniva na određenom shvatanju pojma čoveka.

Jedan od rezultata našeg istraživanja jeste zaključak da negativna sloboda implicira vrednosni pluralizam, i u tom smislu smo pluralizam predstavili kao „istinitiji i humaniji ideal”⁸³ u odnosu na suprotstavljenu monističku koncepciju. Takođe smo, nadovezujući se na prethodna razmatranja, pokazali da se liberalizam zasniva na pluralizmu, odnosno da postoji logička veza između njih.

U istraživanju smo nastojali da navedemo razloge na osnovu kojih bismo mogli da se složimo sa Berlinom da svako tumačenje slobode mora obuhvatati bar minimum negativne slobode. Paternalizam (u koji se potencijalno preobražava pozitivna sloboda), odnosno donošenje odluka i postavljanje ciljeva umesto pojedinca, predstavlja degradiranje i ponižavanje ljudske prirode, i zato ne možemo osporiti tekovine liberalizma, koji predstavlja antipatrenalističko učenje *par excellence*. U vezi sa tim, pokazali smo kako nam paternalizam može pružiti uslove za slobodu, a ipak uskratiti samu slobodu.

Filozofska pozicija na kojoj počiva moderni svet jeste individualističko učenje, nasuprot tradicionalnom organicističkom shvatanju. Čovek je stvaralac vrednosti, i upravo zato možemo zastupati stav da je vrednosni pluralizam, koji podrazumeva određeni stepen negativne slobode, legitimnije stanovište od nametanja jednog cilja i specifične vrednosti, kao i insistiranja na postojanju jedne *objektivne* istine. Nemamo, niti možemo imati, apriorno znanje o tome da postoji konačna lestvica vrednosti pomoću koje možemo lako da odredimo koja je najviša, kao ni o tome da je stvarnost racionalna celina, u kojoj postoji sklad između različitih ljudskih

⁸³ Berlin, Isaija (1992), *Četiri ogleda o slobodi*, Beograd: Filip Višnjić, str. 258.

ciljeva, odnosno vrednosti. Na osnovu ovih razmatranja, pokazali smo da monističke koncepcije (koje podrazumevaju da možemo otkriti sve istine, kao i da su svi moralni i politički problemi rešivi), iako predstavljaju „neizlečivu metafizičku potrebu”, znak su „jednako duboke, ali opasnije, moralne i političke nezrelosti.”⁸⁴

Jedan od ciljeva našeg istraživanja bio je da pokažemo kako nema 'konačnog rešenja' za ljudska pitanja, i kako je neizbežno svojstvo čovekovog položaja da odlučuje i bira između različitih ciljeva, i da je upravo to ono što daje vrednost slobodi kao cilju po sebi, odnosno intrinzičnoj vrednosti. Napokon, složićemo se sa Konstanovim zapažanjem da individualna sloboda predstavlja moderno civilizacijsko dostignuće.⁸⁵ Ovakvo shvatanje slobode, svakako, pripada liberalnoj tradiciji.

⁸⁴ *Ibid.*, str. 259.

⁸⁵ Konstan, Benžamen (2005), „O razlici slobode kod starih i modernih, 1819”, *Nova srpska politička misao*, vol. 10, br. 1-4.

5. Metodologija istraživanja

U istraživanju ćemo koristiti sledeće metode:

1. Metod pojmovne analize. Ovaj metod je u filozofiji najzastupljeniji, jer su filozofski problemi po pravilu pojmovni problemi, tako da je za njihovo rešavanje neophodno da se ponudi prihvatljiva analiza pojmova koji su predmet razmatranja; u idealnom slučaju- adekvatna definicija koja izlaže nužne i dovoljne uslove ispravne primene pojma. Definisaćemo pojmove pozitivne i negativne slobode, na osnovu čega ćemo pružiti razloge u prilog tezi da je distinkcija između ovih pojmova opravdana, odnosno da su ovi pojmovi logički nezavisni. Takođe ćemo definisati pojmove vrednosnog pluralizma i monizma, kako bismo pokazali u čemu se sastoji primat negativne slobode, kao i da bismo opravdali tezu o zasnovanosti liberalizma na vrednosnom pluralizmu.

2. Metod misaonog eksperimenta. Reč je o metodu koji je takođe veoma zastupljen u filozofiji i koji se nadovezuje na prethodni metod, utoliko što predstavlja sredstvo provere prihvatljivosti ponuđene analize nekog pojma. Da bismo pokazali da pojmovi pozitivne i negativne slobode jesu logički nezavisni, mi zamišljamo situaciju u kojoj postoji široko područje individualne slobode (koja predstavlja negativnu slobodu) pod vlašću benevolentnog diktatora. Isto tako, možemo da zamislimo situaciju u kojoj je negativna sloboda ugrožena usled političke i društvene tiranije većine u sistemu netolerantne demokratije.

3. Metod normativne analize. Koristićemo ovaj metod kako bismo odredili koji je ideal društva zasnovanog na negativnoj slobodi, i na taj način dolazimo do zaključka da takav ideal predstavlja društvo zasnovano na liberalnim principima.

4. Kritička i evaluativna metoda. Koristićemo ovu metodu kako bismo razmotrili glavne argumente zastupnika i protivnika određenih ideja, i na osnovu toga naveli razloge koji potkrepljuju naše osnovne hipoteze. U našem istraživanju ćemo razmatrati suprotstavljena stanovišta zastupnika pozitivne i negativne slobode.

5. Interpretativna metoda. Naše istraživanje biće delimično zasnovano na interpretaciji Berlinovog shvatanja pojmova pozitivne i negativne slobode.

Literatura

Berlin, Isaija (1992), *Četiri ogleda o slobodi*, Beograd: Filip Višnjić.

Berlin, Isaiah (1980), "The Purpose of Philosophy", in: *Concepts and Categories, Philosophical Essays*, Oxford: Oxford U. P.

Berlin, Isaiah (1980), "Does Political Theory Still Exist?", in: *Concepts and Categories, Philosophical Essays*, Oxford: Oxford U. P.

Berlin, Isaiah (1997), *The Proper Study of Mankind: An Anthology of Essays*, London: Chatto and Windus.

Berlin, Isaiah (1990), "On the Pursuit of the Ideal", in: *The Crooked Timber of Humanity: Chapters in the History of Ideas*, London, John Murray.

Berlin, I. and Williams, B. (1994), "Pluralism and Liberalism: A Reply", *Political Studies*, Vol. XLII, 306-9.

Blau, Adrian (2004), "Against Positive and Negative Freedom", *Political Theory* 32: 574-553.

Blokland, Hans (1999), "Berlin on Pluralism and Liberalism: A Defence", *The European Legacy*, Vol. 4, No. 4: 1-23.

Carter, I., Kramer, M. H. and Steiner, H. (eds.), (2007), *Freedom: A Philosophical Anthology*, Oxford: Blackwell.

Christman, J. (1991), "Liberalism and Individual Positive Freedom", *Ethics* 101: 343-59.

Crowder, George (2004), *Isaiah Berlin: Liberty and Pluralism*, Cambridge: Polity.

Crowder, George (2002), *Liberalism and Value Pluralism*, London and New York: Continuum.

Crowder, George (1994), "Pluralism and Liberalism", *Political Studies* 42:293-305.

Dimova-Cookson, Maria (2004), "Conceptual Clarity, Freedom and Normative Ideas: Reply to Blau", *Political Theory* 32: 554-562.

Franco, Paul (2003), "The Shapes of Liberal Thought: Oakeshott, Berlin, and Liberalism", *Political Theory* 31: 484-507.

Galipeau, Claude (1994), *Isaiah Berlin's Liberalism*, Oxford: Oxford University Press.

Galston, William A. (2002), *Liberal Pluralism. The Implications of Value Pluralism for Political Theory and Practice*, Cambridge: Cambridge University Press.

Galston, William A. (1999), "Value Pluralism and Liberal Political Theory", *American Political Science Review*, Volume 93, Number 4.

Grej, Džon (1999), *Liberalizam*, Podgorica: CID.

Gray, John (1995), *Isaiah Berlin*, London: Harper Collins.

Gray, John N. (1980), "On Negative and Positive Liberty", *Political Studies*, Volume 28, Number 4: 507-526.

Kenny, Michael (2000), "Isaiah Berlin's Contribution to Modern Political Theory", *Political Studies* 48:1026-1039.

Kocis, Robert (1980), "Reason, Development, and the Conflicts of Human Ends: Sir Isaiah Berlin's Vision of Politics", *American Political Science Review*, Volume 74, Number 1.

Konstan, Benžamen (2005), „O razlici slobode kod starih i modernih, 1819”, *Nova srpska politička misao*, vol. 10, br. 1-4.

Kukathas, Chandran (1994), "Defending Negative Liberty", *Policy*: Winter: 22-26.

Lajbnić, Gotfrid Vilhelm (2012), *Teodiceja*, Zagreb: Demetra.

Lilla, Mark, Ronald Dworkin and Robert Silvers (eds), (2001), *The Legacy of Isaiah Berlin*, New York: New York Review of Books.

Lukes, Steven (1994), "The Singular and the Plural: On the Distinctive Liberalism of Isaiah Berlin", *Social Research* 61:687-717.

MacCallum, Gerald (1967), "Negative and Positive Freedom", *The Philosophical Review*, Volume 76, Issue 3: 312-334.

Mack, Erick (1993) "Isaiah Berlin and the Quest for Liberal Pluralism", *Public Affairs Quarterly*, Volume 7, Number 3.

Mackenzie, Iain (1999) "Berlin's Defence of Value-Pluralism: Clarifications and Criticisms", *Contemporary Politics* 5, no. 4: 325-37.

Mil, Džon Stjuart (1988), *O slobodi*, , Beograd: Filip Višnjić.

Ricciardi, M. (2007), "Berlin on Liberty", in G. Crowder and H. Hardy (eds.), *The One and the Many. Reading Isaiah Berlin*, Amherst NY: Prometheus Books.

Ryan, Alan (ed.), (1979), *The Idea of Freedom: Essays in Honour of Isaiah Berlin*, Oxford: Oxford University Press.

Riker, William (1988), *Liberalism Against Populism*, Long Grove: Waveland Press.

Riley, Jonathan (2002), "Defending Cultural Pluralism: Within Liberal Limits", *Political Theory* 30: 68–96.

Riley, Jonathan (2001), "Interpreting Berlin's Liberalism", *American Political Science Review* 95: 283–95.

Rols, Džon (1998), *Politički liberalizam*, Beograd: Filip Višnjić.

Rols, Džon (2003), *Pravo naroda*, Beograd: Alexandria Press i Nova srpska politička misao.

Skinner, Quentin (2002), "A Third Concept of Liberty", *Proceedings of the British Academy*, 117, 237-268.

Stivenson, Čarls (1977), "Ubeđivačke definicije", *Treći program*, Br. 32, str. 285-305, Beograd.

Swift, Adam (2008), *Politička filozofija*, Beograd: CLIO.

Taylor, C. (1979), "What's Wrong with Negative Liberty", in A. Ryan (ed.), *The Idea of Freedom*, Oxford: Oxford University Press.

Tokvil, Aleksis De (2002), *O demokratiji u Americi*, Sremski Karlovci, Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića.

IZVEŠTAJ O KVALIFIKOVANOSTI KANDIDATA I PODOBNOSTI PREDLOŽENE TEME DOKTORSKE DISERTACIJE

Doktorand: **Višnja Stančić**

Predložena tema: **O opravdanosti distinkcije između pojmova pozitivne i negativne slobode**

Mentor: **profesor dr Ivan Mladenović**

Kandidatkinja Višnja Stančić podnela je Odeljenju za filozofiju predlog prijave doktorske disertacije pod naslovom: ***O opravdanosti distinkcije između pojmova pozitivne i negativne slobode***. Komisija o predloženoj prijavi teme doktorske disertacije podnosi sledeći izveštaj:

Osnovni podaci o kandidatkinji:

Višnja Stančić je rođena 30. 10. 1982. godine u Kikindi. Osnovne studije filozofije završila je 2008. godine na Filozofskom fakultetu Univerziteta u Beogradu sa prosečnom ocenom 9,63. Tema diplomskog rada bila je „Liberalizam i demokratija”. Od strane Evropskog pokreta u Srbiji 2005. godine izabrana je među 100 najboljih studenata Univerziteta u Beogradu i nagrađena jednokratnom stipendijom. Na Odeljenju za filozofiju Filozofskog fakulteta u Beogradu 2010. godine je upisala doktorske studije i ostvarila prosečnu ocenu 9,86. Od 2010. godine zaposlena je u Institutu za političke studije u Beogradu, najpre kao istraživač-pripravnik, a od 2013. godine u zvanju istraživača-saradnika. Učestvovala je u realizaciji dva projekta Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije pod nazivom „Društvene i političke pretpostavke izgradnje demokratskih institucija u Srbiji” i „Demokratski i nacionalni kapaciteti političkih institucija Srbije u procesu međunarodnih integracija”.

Predmet istraživanja i opis sadržaja disertacije

Predmet istraživanja

Ova doktorska disertacija bavila bi se različitim shvatanjima pojma slobode. U doktorskoj disertaciji bi se najpre ukazalo na distinkciju između negativnog i pozitivnog shvatanja slobode, a potom bi se branilo stanovište o opravdanosti pravljenja te distinkcije. Kandidatkinja će opravdanost pravljenja te distinkcije nastojati da odbrani delom konceptualno, a delom oslanjanjem na istoriju ideja. Naime, sledeći stanovište Isaije Berlina, ona će zastupati tezu da je reč o dva logički nezavisna pojma, ali i da je kroz istoriju sloboda bila različito određena što je imalo i praktične implikacije. Višnja Stančić će takođe zastupati stanovište da bi pojmu negativne slobode trebalo dati prednost u odnosu na pojam pozitivne slobode. Iz navedenih razloga, važan deo istraživanja činiće nastojanje da se odgovori na kritike koje dovode u pitanje logičku nezavisnost navedenih pojmova, ali i da se odgovori na kritike primata koji se daje negativnom shvatanju slobode.

Opis sadržaja disertacije

Predložena doktorska disertacija kandidatkinje Višnje Stančić sastojala bi se iz uvoda, pet poglavlja i zaključka. Poglavlja su podeljena na nekoliko potpoglavlja. Na kraju obrazloženja predloga teme doktorske disertacije priložen je spisak literature koja će biti korišćena prilikom izrade doktorske disertacije.

Prvo poglavlje posvećeno je određenju pojmova negativne i pozitivne slobode. Autorka u tom pogledu za polazište uzima Berlinovo određenje ovih pojmova i obrazlaže njegovo stanovište zašto bi primat trebalo dati negativnoj slobodi. U vezi sa negativnim shvatanjem slobode ističe se da se ono prvenstveno odnosi na odsustvo prepreka, odnosno na granicu do koje vlast ili drugi ljudi mogu da se mešaju u individualno odlučivanje. Nakon toga razmatra se pojam pozitivne slobode koji se obično shvata kao autonomija i samoostvarenje. Sledeći Berlina kandidatkinja ukazuje da se pojam pozitivne slobode vremenom pretvorio u svoju suprotnost time što je nametanje ideala ispravnog delovanja u cilju samoostvarenja često služilo kao opravdanje za različite vrste autoritarnih poredaka. Upravo zato što pojam negativne slobode ne vodi takvim implikacijama ističe se primat tog pojma.

Drugo poglavlje posvećeno je različitim kritikama negativnog shvatanja slobode, ali i polazne ideje da je opravdano praviti distinkciju između negativnog i pozitivnog pojma slobode. U tom pogledu najpre se razmatra Mekkalumovo stanovište koji je tvrdio da zapravo postoji samo jedan pojam slobode, a da su ono što se naziva pozitivnom i negativnom slobodom samo različite koncepcije kojima se dalje određuju osnovni elementi koji ulaze u definiciju pojma slobode. Autorka nastoji da odbrani tezu o logičkoj nezavisnosti ukazivanjem na Berlinove primere koji pokazuju da ljudi mogu želeći da budu slobodni od nekih prepreka ili ograničenja, a da pritom ne moraju imati u

vidu neki dalji cilj, odnosno šta bi hteli da budu ili da postanu. Nakon ovih nastojanja da se odbrani pravljenje razlike između negativnog i pozitivnog shvatanja slobode, prelazi se na odbranu negativnog shvatanja slobode od kritika koje su formulisali Tejlor, Grej i Skinner.

U trećem poglavlju razmatra se pitanje da li je moguće odbraniti pozitivno shvatanje slobode od kritika koje mu se obično upućuju. Naime, ako pojam pozitivne slobode nema implikacije koje Berlin ističe onda ni davanje primata negativnom shvatanju slobode ne bi bilo opravdano. Zato se u ovom poglavlju preispituje najpre Grinovo stanovište da bi zapravo pojam pozitivne slobode trebalo da ima primat u odnosu na pojam negativne slobode. Naime, ovaj autor nudi moralizovanu interpretaciju ovog pojma tako da nam racionalnost koja je s tim pojmom u vezi ukazuje da je nešto ispravno uraditi u moralnom smislu, dok negativno shvatanje slobode nema takve implikacije. Potom se razmatra stanovište Adama Svifta koji smatra da se pojam autonomije može odrediti na takav način da uopšte nema bilo kakve implikacije koje se mogu dovesti u vezu sa autoritarnim porecima. Doktorantkinja će uprkos ovim odbranama pozitivnog shvatanja slobode argumentovati da ona nisu dovoljno ubedljiva kako bi se odustalo od primata negativne slobode.

U četvrtom poglavlju izvode se dalje normative implikacije iz pravljenja distinkcije između negativnog i pozitivnog pojma slobode. Dalje se razvija Berlinova zamisao da negativno shvatanje slobode implicira pluralizam, a pozitivno shvatanje slobode monizam. Tvrdi se da bi negativnom shvatanju slobode trebalo dati primat upravo jer vodi pluralizmu koji zahteva liberalno društvo, dok je monizam često služio kao opravdanje autoritarnih poredaka. Dalje se razmatraju pitanja da li pluralizam nužno implicira liberalizam, kao i da li iz pluralizma nužno slede relativističke implikacije. Doktorantkinja u vezi sa prvim pitanjem brani pozitivan odgovor, dok u vezi sa drugim pitanjem zastupa stanovište da je pluralizam kompatibilan sa nekom vrstom srednjeg rešenja između univerzalizma i relativizma.

U završnom, petom poglavlju prethodna razmatranja se dovode u vezu sa odnosom između liberalizma i demokratije. Kandidatkinja u tom pogledu posebnu pažnju posvećuje tome kakvim idealima demokratije vode različita shvatanja slobode. U radu se zastupa stanovište da negativnom shvatanju slobode odgovara protektivni model demokratije, dok pozitivnom shvatanju slobode odgovara rusooovski model demokratije koji ističe značaj individualnog i kolektivnog samoodređenja. Slično kao što je ranije argumentovano u prilog primata negativnog shvatanja slobode, u ovom delu rada se iznose argumenti da bi protektivnom modelu demokratije trebalo dati prednost u odnosu na rusooovski model. Negativno shvatanje slobode sugerise da bi na demokratiju pre trebalo gledati kao na sredstvo zaštite od zloupotrebe vlasti, nego kao na način za dolaženje do opšte volje i kolektivnog samoodređenja.

Osnovne hipoteze

Osnovna hipoteza od koje će se polaziti u radu jeste da je opravdano pravljenje razlike između pozitivnog i negativnog shvatanja slobode. S obzirom da je ovo stanovište bilo predmet brojnih kritika u okviru savremene filozofije politike, te da se može reći da je ta diskusija i dalje otvorena, kandidatkinja će ponuditi svoje odgovore na te kritike i sopstvene argumente u prilog održivosti navedene pojmovne distinkcije. Njena odbrana pravljenja ove distinkcije delom će biti konceptualne prirode. Međutim, ne manji značaj ima izvođenje daljih normativnih implikacija iz negativnog i pozitivnog shvatanja slobode. S tim u vezi je druga hipoteza koja glasi da negativno shvatanje slobode implicira pluralizam, a pozitivno shvatanje slobode monizam. U vezi s tim dodatne hipoteze su da pluralizam zahteva liberalno društvo i da ne vodi nužno u relativizam. Treća hipoteza je da negativno određenje slobode sugerise ideal protektivne demokratije, dok pozitivno shvatanje slobode vodi ka idealu demokratije kao kolektivnog samoodređenja.

Cilj istraživanja

Cilj istraživanja je da se pokaže da je pravljenje distinkcije između pojmova pozitivne i negativne opravdano iz čisto konceptualnih razloga, ali i da je opravdano u svetlu daljih normativnih implikacija koje se iz tih pojmova mogu izvesti. U tom pogledu argumentuje se da primat koji se daje negativnom shvatanju slobode zapravo sugerise ideal društva koje štiti osnovna prava i slobode, ali i obezbeđuje demokratsku kontrolu vlasti. Upravo zato se ukazuje da očuvanje slobode u negativnom smislu vodi ka idealu liberalnog društva, ali i zahteva protektivnu ulogu demokratije.

Metod istraživanja

Prilikom izrade doktorske disertacije kandidatkinja će koristiti metode koje su karakteristične za filozofsku analizu. U tom pogledu poseban značaj imaće pojmovna analiza. Kandidatkinja će ponuditi definicije pojmova pozitivne i negativne slobode, ali i odrediti relacije tih pojmova sa pojmovima pluralizma, liberalizma, demokratije. Kandidatkinja takođe namerava da koristi kritičku i evaluativnu metodu. Ona će kritički preispitati brojna stanovišta u političkoj filozofiji vezana za određenje pojma slobode i proceniti njihov relativan značaj. Osim toga, tamo gde bude bilo potrebno ona će koristiti i metodu misaonih eksperimenata. S obzirom da će se interpretirati Berlinovo određenje razlike između negativnog i pozitivnog shvatanja slobode, kandidatkinja će se u tom pogledu osloniti i na interpretativnu metodu.

Očekivani rezultati i naučni doprinos

Glavni očekivani rezultati ove doktorske disertacije jesu da se ponudi jedna filozofska analiza pojmova pozitivne i negativne slobode, kao i pojmova liberalizma i demokratije, koja takođe može imati svoju praktičnu relevantnost s obzirom da ukazuje na neke konkretne institucije za zaštitu osnovnih prava i sloboda. U naučnom pogledu ova studija može biti značajna jer se u njoj na argumentovan način pristupa nekim od najznačajnijih aktualnih debata vezanim za određenje slobode u savremenoj političkoj teoriji.

Zaključak

Imajući u vidu priloženo obrazloženje predloga teme doktorske disertacije, kao i veoma uspešnu odbranu predloga teme, komisija predlaže da se kandidatkinji Višnji Stančić odobri izrada doktorskog rada na temu ***O opravdanosti distinkcije između pojmova pozitivne i negativne slobode.***

Beograd, 14. 03. 2017.

Komisija:

Prof. dr Milorad Stupar

Doc. dr Eva Kamberer

Doc. dr Aleksandar Dobrijević

Mentor:

Prof. dr Ivan Mladenović